

MÜHAZİRƏ 8

COĞRAFIYANIN TƏDRİSİ METODİKASI

KAFEDRA: Azərbaycan coğrafiyası və coğrafiyanın tədrisi metodikası kafedrası

MÜƏLLİM: Dos. Nərminə Seyfullayeva

TARİX: 2017

MÖVZU: Tədris prosesinin aparıcı subyektləri

MÜHAZİRƏNİN PLANI

1. Tədris prosesində ənənəvi müəllimin işi.
2. Avtoritar müəllim
3. Səhlənkar müəllim
4. Demokratik müəllim
5. Yaradıcı müəllim
6. Kütləvi müəllim
7. Qabaqcıl müəllim
8. Fasilitator müəllim

UĞURSUZLUQ YENİ BİR UĞURUN BAŞLANGICIDIR.....

ƏSAS MƏQAMLAR

Ənənəvi pedaqogika müəllim və şagird arasında subyekt-obyekt münasibətləri modelində reallaşır. Belə pedaqoji sistemdə şagirdlər müəllimlərin biliklərini ötürdüyü obyekt kimi qəbul olunur. Müasir pedaqogika isə artıq uşağa tədris fəaliyyətinin bərabərhüquqlu subyektini kimi, öz müqəddaratını təyin edə bilən, özünü reallaşdıran şəxsiyyət hesab edir. Şagirdləri subyekt kimi qəbul edən pedaqoqlar daha çox tərəfdaşlar yığmaqdadırlar və bütün qabaqcıl tədris texnologiyaları az və ya çox dərəcədə uyğunlaşdırılmış yeni məktəb ideyalarını da bu münasibətlərin həyata keçirilməsinə dərk edirlər. Tədris-tərbiyə prosesinin başlıca vəzifələrindən biri qarşılıqlı sosial əlaqə (müəllimlə şagirdlər arasında) formalaşdırmaqdır. Müəllim (öyrədən) və şagird (öyrənən) tərəfləri arasında sosial əlaqə şəxsi və fərdi biliklər, ictimai-mədəni normalar, yaradıcı və emosional-dəyər təcrübələri ilə bölüşmə prosesi zamanı yaranır. Müasir şəraitdə tədris-tərbiyə prosesinə şagirdlərin həyata hazırlıq sisteminin bir hissəsi kimi, qarşılıqlı sosial-

pedaqoji əlaqə kimi baxıla bilər. Bu əlaqə zəmnində şəxsiyyətin inkişafı, lazımi biliklərin formalaşması adekvat hərəkət və vərdislər, ətraf mühit və ictimai həyatda mövcudluğunun qavranılması baş verir. Bu zaman müəllim şagirdlərə qarşı ikili mövqedə durur: ümumi qrupla birgə və ya hər biri ilə ayrı-ayrılıqda işləyərək idrakı fəaliyyətinə, ünsiyyətinə və birgə əməyinə təsir göstərir. Ənənəvi pedaqogikada müəllimin vəzifəsini tədris-tərbiyə işinin qurulması, maarifləndirmə prosesinin düzəldilməsi və şagirdlərin idrakı fəaliyyətinin yönəldilməsi ilə əlaqələndirirdilər, həmçinin tədrisin gediş və nəticəsinə nəzarəti həyata keçirməklə bağlıydılar. Nəticə olaraq ümumiləşdirmək olar ki, ənənəvi təlimdə müəllim sinifdə üç funksiyanı yerinə yetirməli idi:

- məlumat-informasiyaları ötürmək
- şagirdlərə nəzarət etmək
- şagirdlərin biliklərini yoxlama

Təlim- tərbiyə prosesinin təşkili dedikdə müəllimlə şagird arasında və şagirdlərin öz aralarında qarşılıqlı münasibət və qarşılıqlı təsir sistemi, həmçinin bu sistemə uyğun olan təhsil materialının qurulması müəllimin təhsil, şagirdin isə tədris fəaliyyəti nəzərdə tutur. Tədris- tərbiyə prosesinin təşkil edilməsindən, onun bütün iştirakçılarının qarşılıqlı münasibətindən, hər bir şagirdə hansı fikir və hissləri doğurduğundan, onun son nəticədə tərbiyəvi effekti asılıdır. Təhsil sisteminin psixoloji prinsip əsasında şəxsiyyət yönümlü istiqamət əsas yer tutur. Məhz bu şərt müəllim və şagird ünsiyyətini formalaşdırmalıdır. Psixoloji biliklərdən istifadə edən müəllim şəxsiyyət yönümlü istiqaməti bilik və tərbiyə kontekstində istiqamətləndirməlidir.

Pedagoji prinsiplər əsasında XXI əsrin təhsil sistemi aşağıdakı kriteriyalara malik olan şəxsiyyəti yetişdirməyi qarşıya məqsəd qoyur.

- Yaradıcı və müstəqil düşünmə qabiliyyəti olan
- Fəal və ətrafa maraq göstərən
- Müstəqil olaraq biliklərə yiyələnmək bacarığı olan
- Təşəbbüskar olan şəxsiyyətlər yetişdirməkdir

Bu keyfiyyətlər müasir coğrafiya müəllimi üçün tələb olunan əsas xüsusiyyətləri əks etdirir. Səriştəli müəllimin əsas göstəriciləri:

- yeni konsepsiyada tərtib olunmuş fənnin mənimsəmək qabiliyyətinə malik olmalıdır;
- yeni pedaqoji texnologiyaları tətbiq etməyi bacarmalıdır;
- çox variantlı proqram və dərslilər arasında adekvat olanı müəyyən etməli və onu metodiki cəhətdən qiymətləndirməyi bacarmalıdır;
- işlədiyi müəssisəni maddi imkanları və şagird kontingentinə müvafiq seçim etməyi bacarmalıdır.

Müasir coğrafiya müəllimi geniş dünyagörüşə, fənnin məzmun və metodikasına onun tədrisini bacarmalı, tədqiqat işləri aparmağı və xarici ölkələrin təcrübəsi ilə tanış olmalıdır.

Məktəb coğrafiyası müəllimdən digər bir keyfiyyətlərin olmasını da tələb edir. Bunlar aşağıdakılardır:

- coğrafi hadisə və proseslər əsasında şagirdlərdə coğrafi təxəyyül formalaşdırmaq;
- şagirdlərdə coğrafi mədəniyyət və düşüncə tərzini yaratmaq;
- ətraf aləmdə və dünyada baş verən gündəlik coğrafi məlumatların təhlilini vermək, gələcək üçün proqnozlar verməkdir.

Görkəmli coğrafiyaçı-metodistlərin fikrinə görə coğrafiya müəllimi ilk növbədə tədris materialını seçib ümumiləşdirmək, məntiqi əsaslandırmaq, vahid sistem yaratmaq qabiliyyətinə malik olmalıdır. Ümumiləşdirmənin əsas tələbi-obyektin bütün xüsusiyyətlərini aydınlaşdırmaq, onun əyani obrazını yaradaraq təsvirini konkretləşdirməkdir. Konkretləşmə əyani vəsaitlərin köməyi ilə həyata keçirilir: müxtəlif xəritələr, rəsmlər, şəkillər, fotosəkillər, mətni təsvirlər və s. coğrafiya müəlliminin həmçinin aydın şəkil və sxemlərin düzəldilməsi, əyani vəsaitlərin hazırlanması (divar xəritələri, həcmli modellər, paylanma üçün vəsaitlər) kimi peşəkar- pedaqoji səriştəsi də olmalıdır.

Coğrafiya müəllimi coğrafiya elminin bütün tədqiqat metodlarından xəbərdar olmalıdır.(müqayisəli, kartoqrafik, statistik, və s.). O, diyarşünas, ölkəşünas-tədqiqatçı olmalıdır. Yaşadığı yerin coğrafiyasını bilməli, ərazidə praktiki işlərin və ekskursiyaların aparılması zamanı daha çox mənalı yerlərin seçilməsində kömək etməyi bacarmalıdır. Coğrafiyanın öyrənilməsində diyarşünaslıq prinsipinin həyata keçirilməsi öyrənilən mövzunun məzmununun həyatla daima əlaqələndirilməsinə köməklik edir. Bununla belə diyarşünaslıq mövzusu ilə bağlı dərslərdən məşğələlər və tədbirlərə başçılıq etmək bacarığı- coğrafiya müəlliminin hazırlanmasının, onun peşəkar səriştəsinin artırılmasının özünəməxsus tələblərindən biridir. Geniş dünyagörüşünə malik, öz ərazisinin təbii xüsusiyyətlərini, regional problemlərini bilən coğrafiya müəllimi digər müəllimlərlə müqayisədə maarifləndirmə, yaşadığı yerə, rayona, ölkəyə, məhəbbətin tərbiyə edilməsi, başqa xalq və millətlərlə qarşılıqlı tolerant yanaşmanın, ekoloji mədəniyyətin yaradılmasını və s. daha yaxşı tədris etmək qabiliyyətinə malik olur.

Müəllimin peşəkarlığı onun (nəinki dərk etmə fəaliyyətinin subyekt kimi, həmçinin ünsiyyət obyekt kimi) davranışında əks olunur. Pedaqoji ünsiyyət müəllimlə şagirdlər arasındakı birgə fəaliyyətin məqsəd və məzmunları əsasında qurulmuş qarşılıqlı təsir prosesini özündə əks etdirir. Onun əsas əlamətləri aşağıdakılardır: 1) müəllimlə şagirdin fənnə aid olan məlumatları bölüşməsi; 2) tərbiyəvi təsir göstərməsi; 3) qarşılıqlı münasibətlərin qurulması; 4) müxtəlif əlaqə vasitələrinin yaradılması.

Müəllimin ən mühüm vəzifəsi tədris etdiyi fənnə şagirdlərdə maraq yaratmaqdır.

Bunun üçün:

1. Müəllimin şəxsiyyətinin uca tutması

2. Dərstdə emosional vəziyyəti idarə etməli
3. Davranışı vasitəsi ilə şagirdi cəlb etməli
4. Fənnin məzmunu yüksək səviyyədə bilməli
5. Tədris vasitələrindən istifadə etməli
6. Müxtəlif tədris üsullarından istifadə etməli
7. Tədrisin təşkili formalarını müxtəlifliyinə nail olmalı
8. Dərketmə fəaliyyətini müxtəlif növlərdən istifadə etməli
9. Digər faktorlar (valideynlər, gəzintilər və s)

Müəllimin şagirdlərə olan ünsiyyətinin 3 növ qəbul edilmişdir: 1) avtoritar; 2) səhlənkər; 3) demokratik.

Pedaqoqlar tərəfindən birmənalı qarşılanmayan **avtoritar** üslub müəllimin təkbaşına şagirdlərlə olan münasibətini təyin edir və onların işini subyektiv olaraq qiymətləndirməsini əks etdirir. Bu zaman şagirdlərin rolu passivdir: onlar problemlərin müzakirəsində iştirak etmirlər, fəaliyyətləri sakitliyə riayət edərək, müəllimin dediklərini yerinə yetirməkdən ibarət olur. Bu ünsiyyət monoloji forma adlanır. Müəllim şagirdlərin cəhdlərini ya rədd edir, ya da onları mənfi qiymətləndirir. Çox zaman şagirdlərin müəllimin bu avtoritar üslubuna qarşı çıxması konflikt vəziyyətin yaranmasına gətirib çıxarır. Xarici görünüşünə görə belə müəllimlərin fəaliyyəti müvəffəqiyyətli görünür (davamiyyət, dərstdəki intizam və s.), lakin sinifdə olan sosial- psixoloji mühit çox pis olur. Belə vəziyyətin nəticəsi: müəllimlə şagird arasında psixoloji maneənin yaranması; qeyri adekvat özünü dəyərləndirmə və şagirdlərin iddialıq səviyyəsi; şagirdlərdə nevrozların yaranması; müəllimin bu və ya digər şəkildə qəbul edilməməsi və ya dərse qarşı laqeyidlik hökm sürür

Avtoritar müəllimin nəzərində şagird sadəcə öyrətmə «obyekti» kimi çıxış edir. Şagirdin yaxşı oxuya bilməsi üçün, onların diqqətli və çalışqan olmasını ən vacib element sayırlar. Belə müəllimlərə görə şagirdlər 4 tipə ayrılır: yaxşı oxuyanlar-intizamlı; yaxşı oxuyan-intizamsız; pis oxuyan-intizamlı; pis oxuyan-intizamsız. Onların təlim materiallarının mənimsəməsi səviyyəsi və qiymətləndirmə də bu tiplərdən asılı olaraq verilir. Onlar üçün şagirdin yaxşı danışmağı öyrəndiyi materialı başa düşməsi ilə eyniləşir. Avtoritar müəllimlər «qabiliyyətli» hesab etdikləri şagirdlərdən çox şey gözləyir, onlara qayğı göstərir, sinifdə fərqləndirirlər. Lakin «qabiliyyətsiz» hesab etdikləri şagirdlərdən «əllərini üzür», şübhə ilə yanaşırlar, onların «yararsız» olduğunu sübut etməyə çalışaraq hətta bunu açıq şəkildə bəyan edirlər.

Səhlənkər ünsiyyət forması müəllimin peşəkarlıq fəaliyyətindən boyun qaçırması ilə, öz üzərindən məsuliyyəti atması ilə xarakterizə olunur. Belə müəllimlər öz fəaliyyətlərini sadəcə dərslər deməklə yeni mövzunu izah etməklə, şablon dərslər planına riayət etməklə məhdudlaşaraq, öz vəzifələrini formal olaraq yerinə yetirirlər. Onlar məktəblə şagirdlərin problemlərinə qarşı laqeyiddirlər. Bunun nəticəsində, şagirdlərin fəaliyyətinin və onların şəxsiyyətinin inkişaf dinamikası üzərindəki nəzarətin olmaması kimi ünsürlər irəli gəlir. Səhlənkər müəllimlərin dərslərində davamiyyət və intizam çox zaman qeyri kafi olur. Belə

müəllimlər dərslərini gedişində yalnız qabiliyyətli şagirdlər ilə işləyir, dərslərini laqeyd olanları isə heç elə bir «görmürlər».

Demokratik ünsiyyət vasitəsi zamanı müəllim şagirdlərlə şəxsi ünsiyyətdə olur, onların bu qarşılıqlı münasibətdəki subyekt rolunu artırır və şagirdlərin qəlbinə asanlıqla yol tapır, onlara «böyük yoldaş» kimi münasibət saxlayır. Bu ünsiyyət formasında, şagirdlər tədrisi-idrakı fəaliyyətində araşdırmalara qoşulurlar ki, bu zaman öyrədən və öyrənənlər arasında əməkdaşlıq münasibətləri, müəllimlə şagird, və həmçinin şagirdlərin özləri arasında yeni biliklərin araşdırılması zamanı ortaya çıxan dialoji ünsiyyət yaranır. Bu ünsiyyətdə insani münasibətlər xüsusi yer tutur. Müəllim hər bir şagirdə hörmətlə yanaşır, onun insani keyfiyyətlərini yüksək qiymətləndirir; şagirdlərin taleyi ilə şəxsi problemləri ilə maraqlanır, onların qabiliyyətinə və istedadına nikbin baxır. Şagirdləri özünə əməkdaş, eyni müstəvidə dayanan partnyor kimi qəbul edir, onları stimullaşdırmaq üçün daxili motiv yaradır, şagirdlərin nöqsanlarına dözümlü olur, onların hər birinə qarşı ünsiyyəti fərqlidir. Demokratik müəllimin fikrincə, «bilik ancaq o zaman bilik ola bilər ki, hafizə ilə deyil, fikrin öz səyi ilə mənimsənilsin».

Müəllim şagird arasında sərt ölçülü səddin aradan qalxması onların arasında demokratik, bərabər hüquqlu əməkdaşlığın yaranmasına səbəb olur. Demokratik ünsiyyət formasının əsas xüsusiyyətləri qarşılıqlı qəbul etmə və qarşılıqlı dinləmədir. Şagirdlər, yaranmış problemlərinin müəllimlə açıq və azad müzakirəsi zamanı fəal hərəkətlərə, əməkdaşlığa və yaradıcılığa sövq edən qarşılıqlı razılaşmaya gəlirlər. Nəticədə demokratik ünsiyyət forması mövcud pedaqoji sistemin şəxsiyyətə yönəlmiş və inkişaf etdirən tədris texnologiyaları ilə zəngin, çox mühüm yenidənqurmasına gətirib çıxarır. Demokratik ünsiyyət forması müasir coğrafiya dərslərinin ənənəvidən ən vacib fərqi olduğundan biri olub, şagirdin şəxsiyyət kimi formalaşması üçün əsas formadır.

Müəllim şagird ünsiyyətinin demokratik dəyərləri aşağıdakılar ilə təyin edilir:

- istiqamətləndirmək olar, qadağan etmək olmaz;
- birgə idarə etmək olar, təkbaşına idarə etmək olmaz;
- inandırmaq olar, məcbur etmək olmaz;
- təşkil etmək olar, əmr etmək olmaz;
- sərbəstlik vermək olar, məhdudlaşdırmaq olmaz və s.

Bu qaydalar müasir məktəbdə arzu edilən coğrafiya müəlliminin əsas cəhətlərindəndir.

Müasir zamanda müəllimin sosial rolu dəyişmiş və çətinləşmişdir, müəllimin peşəkar hazırlığına tələbat durmadan artır. Dövlət və cəmiyyətə şagirdin şəxsiyyətini inkişaf etdirə biləcək, ictimai mühitə rahat uyğunlaşa bilən, yaradıcı fəaliyyəti ilə prosesləri həyata keçirə biləcək müəllimlər tələb olunur.

Müasir müəllimin əsas xüsusiyyətləri aşağıdakılar olmalıdır:

- səriştəlik,
- peşəkar davranış,
- emosional çeviklik,
- peşəkar özünüqavrama.

Müəllimin peşəkarlığının ən mühüm hissəsi onun peşəkarlıq etika normalarına riayət etməsidir. Bir çox mədəni ölkələrdə müəllimə dahi bir şəxsiyyət kimi, mənəvi, əxlaqi biliklərin bəxş edicisi, bənzətmə etalonu, sosial davranış nümunəsi kimi baxırlar.

Beləliklə, müəllimin şəxsiyyəti, emosional çevikliyi, tədris etdiyi fənnlə ruhlanması, məktəblilərin fənnə olan idrakı həvəsin formalaşmasının əsas şərtlərindən biridir.

Müəllim hər zaman öz nəzəri bilikləri və təcrübi bacarıqlarını təkmilləşdirməli, yaradıcılıq nümayiş etdirməlidir. Müəllimin yaradıcılığına olan əsas diqqət müasir məktəbin hər bir şagirdinin şəxsiyyətinin inkişafına yönəlmiş məqsədləri ilə bağlıdır.

Müəllimin yaradıcılığı- bilik və sərəştənin təmsil olduğu pedaqoji fəaliyyətin tərkib hissəsidir. Müəllim üçün yaradıcılıq mənbəyi- şagirdlərlə ünsiyyət, şəxsi və digər müəllimlərin pedaqoji təcrübəsi, ümumi mədəniyyət, həyatı və peşəkar mövqedir.

Tədris- tərbiyə prosesi zamanı müəllim stimullaşdırıcı, nəzarət edici, təşkil edici funksiyaları yerinə yetirir. Bu zaman o *peşəkarlıq xüsusiyyətinə* əsaslanaraq tədris məsələlərinin həllini, pedaqoji vasitələrin seçimini (tədrisin motivasiya üsulları, formaları, metodları), müəllimin fərdi ünsiyyət üsulu və özünü-təkmilləşdirməyə olan münasibətini müəyyən edir.

Pedaqoji ünsiyyət şagirdlərin fəaliyyətini yönəltmək və onların vəziyyətini anlamaqda özünü göstərir. Real şəraitdə müəllim çox tez bir zamanda vəziyyəti qiymətləndirməli, təşkil etməli və optimal variantı seçməlidir.

Müəllimin peşəkarlığı onun prosesləri çətinlik çəkmədən –qeyri-iradi və ya refleksasiya etmə qabiliyyətində özünü göstərir: özünü kənardan qiymətləndirmə, özünə suallar vermə, müstəqil olaraq onlara cavab vermək, pedaqoji özünü-təhsilə olan tələbatı inkişaf etdirmək və s.

Məlumdur ki, XX əsrin ortalarına qədərki təhsil mədəniyyəti monoloji xarakter daşıyırdı. Müəllim sinifdə dominant rolunda çıxış edir, şagirdi maarifləndirir, şagird müəllimdən eşitdiklərini təkrarlayır və tədris obyekti çevrilirdi. Məlumatın belə «ötürmə» yolu ilə verilməsi şəraitində şagirdin düşünmə qabiliyyətinin inkişaf etdirilməsi öz əhəmiyyətini itirir, əksinə təşəbbüskarlıq və sərbəstlik kütləşir. Bu model reproduktiv model adlanır.

Müasir təhsil mədəniyyəti dialoji mədəniyyətdir. Dialoq –başqasının münasibətlər aləminə daxil olmaq, subyekt-subyekt münasibətlərinin qarşılıqlı formasıdır. Dialoq prosesində insan başqa adamın şəxsiyyətinə və onun vəsitəsi ilə öz şəxsiyyətinə nüfuz edir. Əslində, monoloji yanaşma prosesində xüsusilə yaxşı oxuyan, çalışqan şagirdlər müəlliminin ona obyekt kimi baxdığını başa düşür.

Produktiv yanaşmanın əsas cəhəti öyrənmə fəaliyyəti prosesində düşünmə qabiliyyətinin inkişafı, qazanılan biliklərin tətbiq olunmasına imkan yaratmasıdır.

Produktiv modeldə müəllim istiqamətləndirici, şagird tətqiqatçı və tətbiq edən şəxs kimi çıxış edir. Müəllim şagird ünsiyyəti ən mühüm psixoloji xüsusiyyətlərin tətbiqini tələb edir. Bu müəllimin sosial formada (adi insandan yüksəyə qalxmaq)

bir fərd olaraq şəxsiyyətə çevrilməsi və yaradıcılığı, emosiyası, fərdliliyi ilə şagirdi arxasınca aparən bir subyektə çevrilir.

Coğrafiya müəllimi material və mövzu seçimində, onun ümumiləşdirilməsində, məntiqi ardıcılıqla onun tədrisində sərbəstdir. Müəllim dərş prosesinə müəyyən hazırlıqla gəlməli, şagirdlərdə öyrənmə həvəsini yaratmalı (motivasiya yaratmalı), dərş prosesində tempi tənziqləməli, bütün şagirdlərə tələbkarlıq səviyyəsini müəyyən etməli, sualların cavablandırılmasını təmin etməli, sinifdə **öyrənmə, informasiya və əşyavi** mühit yaradaraq ümumi təlim prosesini nizamlamalıdır.

Əşyavi mühit təlimin bütün maddi-texnikatəminatı kompleksini özündə cəmləşdirir.:

- Məktəb maddi mühiti: dərşliklər, lövhələr, didaktik oyunlar və vəsaitlər, əyani vəsaitlər texniki avadanlıq, laboratoriyalar , məktəb ləvazimatı və.s
- Təbii mühit: canlı və cansız təbiətin bilavasitə müşahidə oluna bilən əşyaları
- Yaşayış şəraiti:evin, yaşayış yerinin maddi əhatəsi, maddi mədəniyyət əşyaları, ictimai və mədəni idarələr və.s

ənənəvi məktəb sistemində ən aktual və istifadə olunanı təlimin məktəb maddi mühitidir. Təbii mühit tədris prosesinə nisbətən az cəlb olunur: adətən laboratoriya təcrübələri və müşahidələri aparılarkən , ekskursiyalarda. Təbii mühitin hərdən bir deyil, sistematik olaraq istifadə olunması üçün uşaqları əhatə edən təbiətin (bitkilərin, heyvanların, yer quruluşunun və.s) daha dərindən öyrənilməsi ilə əlaqədar olan müxtəlif tapşırıqların daha aktiv qoşulması və ya məktəbdənkənar dərşlərin aparılması lazımdır.

Məktəbdənkənar dərşlərin müxtəlif ictimai və mədəni idarələrdə keçirilməsi də təlim prosesinə yaşayış şəraitinin qoşulması vasitəsi ola bilər. Şagirdlərin müntəzəm olduqları teatr , kino, sirk, sərgi, və.s fəqli olaraq yaşayışın ev maddi şəraiti adətən xüsusi öyrənmə vasitəsi olmur. Halbuki məhz burada uşaq real həyat haqqında külli miqdarda lazımlı məlumat alır və ala bilər. Ona görə də uşağı ev yaşayış şəraitindən dərşləmə prosesində istifadə olunmasına istiqamətləndirən ev tapşırıqları vermək məqsədəuyğundur.

Informasiya mühiti qavranmaq və təlim prosesində həm məktəbdə həm də ondan kənarında istifadə etmək üçün əldə edilən bütün məlumat mənbələri kompleksini daxildir.

Şagirdin istifadə edə biləcəyi əsas məlumat mənbələri iyirmi addadır. ənənəvi olaraq tez-tez mənbələrin çox məhdud dairəsindən istifadə olunur: müəllim, dərşlik, əyani və didaktik vəsaitlər. Uşağı əhatə edən digər informasiya mənbələri təlim prosesinə məqsədyönlü surətdə cəlb olunmur.bununla belə televiziya, mətbuat , başqa adamlarla ünsiyyət kimi mühüm informasiya mənbələri uşağın

təhsilinin formalaşmasına öz-özlüyündə və əhəmiyyətli təsir göstərir. Bu və ya başqa çoxsayı informasiya mənbələrinin(bədii, ensiklopedik, sorğu, elmi və elmi-kütləvi ədəbiyyat, bədii nəşrlər kompüter və onun informasiya xidmətləri, müsahibə, müşahidə və eksperimentlər, televiziya, kino, teatrlar, muzeylər, sərgilər, ekskursiyalar, və səyahətlər və s.) təlim prosesində nəzərə alınmaması bir tərəfdən tədris prosesini zəiflədir, digər tərəfdən isə onların uşağın biliklərini öz-özlüyündə heç də həmişə müsbət olma təsir üçün şərait yaradır. Uşağı birinci sınıfdən başlayaraq bu mənbələri müstəaqil axtarmağa, onlardan istifadə etməyə, onları qiymətləndirməyə sövq edilmiş olması, onlardan istifadə edilməsinin məqsədüylünlüğünü başa düşməsi və buna can atması çox vacibdir

Sosial- psixoloji mühitə şagirdin həm başqa adamlarla(təlim prosesinin bilavasitə və bilavasitə iştirakçıları ilə) , həm də öz daxili aləmi ilə təlimə həvəsin formalaşmasına təsir edən qarşılıqlı əlaqələrinin bütün növləri aiddir:

- Şagird- şagird
- Müəllim- şagird
- Müəllim- şagird- valideyn
- Müdiriyyət- şagird
- Müdiriyyət- şagird- valideyn
- Ailə- şagird
- Dostlar – şagird

Təlim - tərbiyə prosesində yaşlıların rolu xüsusilə böyükdür. Onlar şagird və təhsilin məzmunu arasında vasitəçi rolunu oynayırlar.

Uşağın daxili qüvvələrinin və imkanlarının inkişaf etməsi üçün şərait yaratdığı üçün əməkdaşlıq münasibətlərinin qurulması bu əlaqələrin təşəkkül tapmasının əsas vəzifəsidir, ailə münasibətlərində bu , ailədə münasibətlərinin münasib mühitinin yaradılması, məktəbdə isə bərbərlik, qiymətin əsasında qurulmuş *müəllim- şagird* münasibətləri mühitinin formalaşması *müdiriyyət- şagird* münasibətlərinin demokratikləşməsi yolu ilə əldə olunur.

Tərbiyənin məqsədləri cəmiyyət tərəfindən müəyyən edilir və tərbiyəçi onların həllinə can ataraq , tərbiyə etdiklərinin gələcəyinə qayğı ilə yanaşaraq tez-tez onların bugünkü maraqlarının ziddinə hərəkət edir. Bu isə təim üçün münasib Sosial- psixoloji mühitin yaradılmasına imkan yaratmır, tez-tez münaqişələrə və nəticə etibarilə elmə və müəllimə mənfi münasibətə səbəb olur. Sosial- psixoloji mühitin yaradılması elə bir yanaşmaya əsəlanmalıdır ki, bu zaman pedaqoji prosesə xas olan vadar etmə elementi uşağın maraqlarının və şəxsiyyətlərinin nəzərə alınması ilə tarazlaşdırılsın.

Münasib olmayan sosial- psixoloji mühitə valideyn iclaslarının aparılmasının ənənəvi üsulu misal ola bilər. Valideyn iclaslarının vəzifələrindən biri hər bir şagirdin nailiyyətlərinin və dərəcə münasibətinin səviyyəsi haqqında məlumatın valideynlərin nəzərinə çatdırılması hesab edilir. Beləliklə şagirdin şəxsiyyətinin inkişafına aid olan sırf gizli məlumat aşkarlanır. Bu işə uşağın belə problemləri olan valideyndə mənfi hisslərin əmələ gəlməsinə gətirib çıxarır: əvvəla bu faktın özünün xoşagəlməz olmasına görə , ikincisi , ona görə ki, bu, kənar şəxslərlə müzakirə mövzusu olur. Belə bir hisslər keçirmiş valideynlərin az bir qismi ailədə münasib emosional mühit yaradaraq uşağa yaranmış çətinlikləri aradan qaldırmaq üçün müsbət psixoloji təsir göstərə bilər Sosial- psixoloji mühitin düzgün təşkili baxımından valideyn iclaslarında ayrı-ayrı şagirdlərin inkişafı problemlərinə (yalnız məxfi olaraq) toxunmamaq və yalnız sinif kollektivinin həyatının təşkili məsələlərini müzakirə etmək məqsədəuyğun olardı.

Daha sonra bununla əlaqədar olaraq məktəbin psixoloji xidməti yüksək əhəmiyyət kəsb edir ki, o da məktəbdə müsbət psixoloji mühitin qorunub saxlanılmasına yönəlmiş profilaktik tədbirlər keçirməli, meydana çıxacaq psixoloji problemləri vaxtında müəyyən etməli və onların həllinə yardım göstərməlidir.

Beləliklə öyrədici mühitin təşkilinə əsas yanaşma aşağıdakılardan ibarətdir.

- Bilik prosesinə müsbət münasibət , yeni biliklərin aşkar edilməsi, mənimsənilməsi və tətbiq edilməsi üçün münasibətin yaradılması
- Şagirdin bilik əldə etmək , ünsiyyətdə, qarşılıqlı əlaqədə olmaq və əməkdaşlıq etmək imkanlarını genişləndirmək
- Şəxsiyyətin inkişafı üçün imkanları artırmaq

Öyrədici mühit elə təşkil olunmalıdır ki, tədrisin həyatla əlaqəsi başa düşülsün, uşaqlar həm tədris, həm də sosial xarakterli problemlərin müstəqil həllinə cəlb olunsun, müxtəlif informasiya mənbələrindən istifadə edə bilsin, sisteməlik olaraq özünütəhsil yolu ilə bilik ehtiyatını artırmağa bilsin.

Müəllimin əsas vəzifəsi- elmi nəzəri bilikləri artırmaqdır. bunun üçün hər bir müəllim ilk növbədə:

- hər bir dərslərin məqsədini müəyyən etməli,
- sinfi təşkil etməyi bacarmalı,
- keçirilmiş dərslərin sorgusunu özünə məxsus şəkildə aparmalı,
- şagirdləri iş prosesinə daha çox cəlb etməli və onun müxtəlifliyinə nail olmalı,
- dərslərlə işi təşkil etməli,
- müəllim şagird ünsiyyətini düzgün qurmalı,
- əyani və kütləvi informasiya vasitələrindən istifadə etməli,
- daha çox praktik metodlarla işləməli,

- bilikləri qiymətləndirərkən obyektiv olmalı,
- fənlərarası və fənn daxili əlaqəni düzgün qurmalı,
- vaxt intervalını nəzərə almalı,

Bir sözlə şagirdləri “öz arxasınca” aparmağı bacarmalı və şagirdlərin fənnə marağını artırmalıdır

Müəllimlərin pedaqoji fəaliyyəti 3 səviyyədə qiymətləndirilir.

a) Sənətkar b) usta s) yaradıcı

Bu səviyyələrə görə müəllimləri 2 qrupa ayırmaq mümkündür: kütləvi və qabaqcıl.

Kütləvi müəllim kriteriyaları digərlərindən seçilməyən və onun arzusunda olmayan müəllimlərdir. Onlar nəzərdə tutulmuş tədris programına müvafiq şəkildə öz işlərini qurur, kənara çıxmağa səy göstərmirlər.

Qabaqcıl müəllim kriteriyalarına daxil olanlar isə daha çox aktual problemləri üzə çıxarmaları, problemə elmi cəhətdən yanaşmaları, yüksək nəticələr əldə etmələri, fənnə yaradıcı münasibət göstərmələri ilə fərqlənirlər. Onlar adətən yaradıcı statusuna malikdirlər.

Yaradıcı müəllimlər program və dərsləyin seçimində təlim metodlarının tətbiqində dərslərin quruluşunun seçimində daha fərdi çıxış edir və onları üzə çıxara bilir və yeni pedaqoji texnologiyaları tətbiq edir.

Müasir pedaqoji texnologiya dedikdə hər bir şagirdin yüksək nəticələr əldə etməsi üçün təlim prosesinin layihələşdirilməsi, təşkili və həyata keçirilməsi üçün müəllimin pedaqoji fəaliyyətini əks etdirir. Bu məqsədlə aşağıdakı tələblər ödənilməlidir:

1. Dərs prosesində müasir pedaqoji texnologiyaların müxtəlif formalarından istifadə edilməlidir (konseptual, qabaqlayıcı, problemlə, dialoqlu və s.)

2. Təlimin aktiv formalarının həyata keçirilməsi (problemlə, oyunlarla, didaktik vasitələrin tətbiqi, işarələrlə və s.)

3. Şagirdlərin idrak fəaliyyətinin təşkilatı qabiliyyəti: (cütlərlə dinamik təlim, qruplarla təlim, qarşılıqlı rəy vermək, fərdi işlər və s.)

4. Təlim axtarış və tədqiqat xarakterli olmalıdır (axtarış xarakterli praktik işlər, tədqiqat xarakterli seminar məşğələləri, problemlə və tədqiqat tipli məsələlər və s.)

5. Şagirdlərin sərbəst idrak fəaliyyəti təşkil edilməlidir (dərsləklə iş, didaktik materiallardan istifadə, rəylərin verilməsi, verilməsi, cədvəllərlə iş və s.).

6. Şagirdlərin biliklərinə nəzarət təşkil olunmalıdır (nəzarətin biliklərin məzmununa uyğunluğu, qiymətləndirilmənin obyektivliyi, nəzarətdə şagirdlərin əhatə olunması, biliklərin yoxlanılmasının və nəzarətin metod və üsullarının rəngarəngliyi: öyrədici, tərbiyəedici, inkişafetdirici, stimullaşdırıcı, qiymətləndirmələrin tətbiqi və s.).

Müəllim təlim məşğələlərinin əyani və texniki cəhətdən təmin etməyə borcludur. Bunun üçün o ilk növbədə, tədris prosesini lazımi texniki təlim vasitələri ilə təmin etməli və TTV-dən səmərəli istifadə etməyi, onlardan məşğələlərdə yerində və müəyyən vaxtda pedaqoji cəhətdən düzgün qoyulmağı, şagirdləri bu işə fəal cəlb edə bilməli və maraqlandırmağı bacarmalıdır.

MÜASİR TƏLİMDƏ MÜƏLLİMİN İŞİ BƏLƏDÇİ və ya FASILİTATORdur

(ingilis dilində facilitation –əlvərişli şərait yaratma)

Müasir müəllimin mövqeyi – ”bələdçi” (fasilitator) , "aparıcı” (istişamət verən) mövqeyidir. Fəal təlim prosesində müəllimin biliklərə aparan yolda bir bələdçi kimi əsas funksiyası, təyinedici rolu fasilitasiya adlanır. Bu müəllim liderliyinin yeni tipidir və o, müəllimlə şagirdin təhsil məqsədinə nail olmağa yönəldilmiş birgə fəaliyyətinə əsaslanır.

FASİLİTASIYA – qrupda diskussiyanın təşkili, fəallaşdırılması və səmərəli yönəltmə prosesidir. Fasilitasiya prosesinin xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, dərstdə məlumatı fasilitator yox, qrup çatdırır.

Fasilitatorun işi əsaslanır

1. Müəllim və şagirdin birgə əməkdaşlığı
2. Qarşılıqlı hörmət və etibar
3. Şagirdlərin olduğu kimi qəbul edilməsi və müəllimin onları dəstəkləməsi
- 4.Şagirdin qabiliyyətinə inam
5. Təfəkkürün stimullaşdırılması
6. Şagirdlərdə öyrənmə stimulumun və motivasiyanın yaradılması
7. Şagirdlərin sinif mühitinə, müəllimin xüsusi həssas münasibətinə uyğunlaşması

Fasilitatorluq bacarıqları qısa şəkildə aşağıdakı kimi qısa xarakterizə oluna bilər:

Əməkdaşlıq

Tədqiqat

Qiymətləndirmə

Tətbiq

Müzakirə

Qruplarla iş

Cütlərlə iş

Bacarıqların inkişafı

Yeni biliyin müstəqil əldə edilməsi

ЯДЯБИЙЯТ

Ъобрафийанын тядриси методикасы. Дярслик. Н.Сейфуллаева. Бакы.2011

Орта мяктяблярдя ъобрафийа тядлиминин методикасы (Б.Бибекин редактяси иля) «Маариф» 1978.

«Тянгиди тядфяккцр инкишафын ясасыдыр» ЫI китаб Ачыг Ђямийят Институту Бакы 2000

Пилот тядщил мцяссисяляриндя тядлим консепсийасынын ясас истигамятляри « Бакы» 1999

